

РАЖДАЕМОСТ И РЕПРОДУКТИВНО ПОВЕДЕНИЕ

Извадково изследване, съпътстващо Преброяване 2021

Раждаемостта и миграцията са сред основните фактори, които оказват влияние върху броя и структурите на населението във всяка държава. Предвид демографската ситуация в България и необходимостта от по-детайлна информация с цел вземане на информирани управленски решения в програмата на Преброяване 2021 бяха включени и две извадкови изследвания.

Изследването „Раждаемост и репродуктивно поведение“ има за цел да подпомогне разработването на подходяща демографска и социална политика чрез изясняване на репродуктивните идеали и проблеми на лицата в репродуктивна възраст; изучаване на намеренията, бъдещите планове и очаквания; поведението на мъжа или жената, както и взаимоотношенията между тях във връзка с раждането и отглеждането на децата.

В проучването са обхванати всички жени на възраст 15 - 49 години и всички мъже на възраст 15 - 59 години, които живеят обичайно в 7 386 случайно избрани жилища. Успешно анкетирани са 4 368 лица в посочените възрастови групи.

Репродуктивният идеал е субективната представа на хората за това колко деца трябва да има семейството в България. Отговорът на този въпрос в голяма степен зависи както от характеристиките и ценностната система на отделния човек, така и от социално-икономическите условия в страната. В изследването идеалът е оценен посредством отговорите на въпроса „Колко деца според Вас трябва да има едно семейство в България?“.

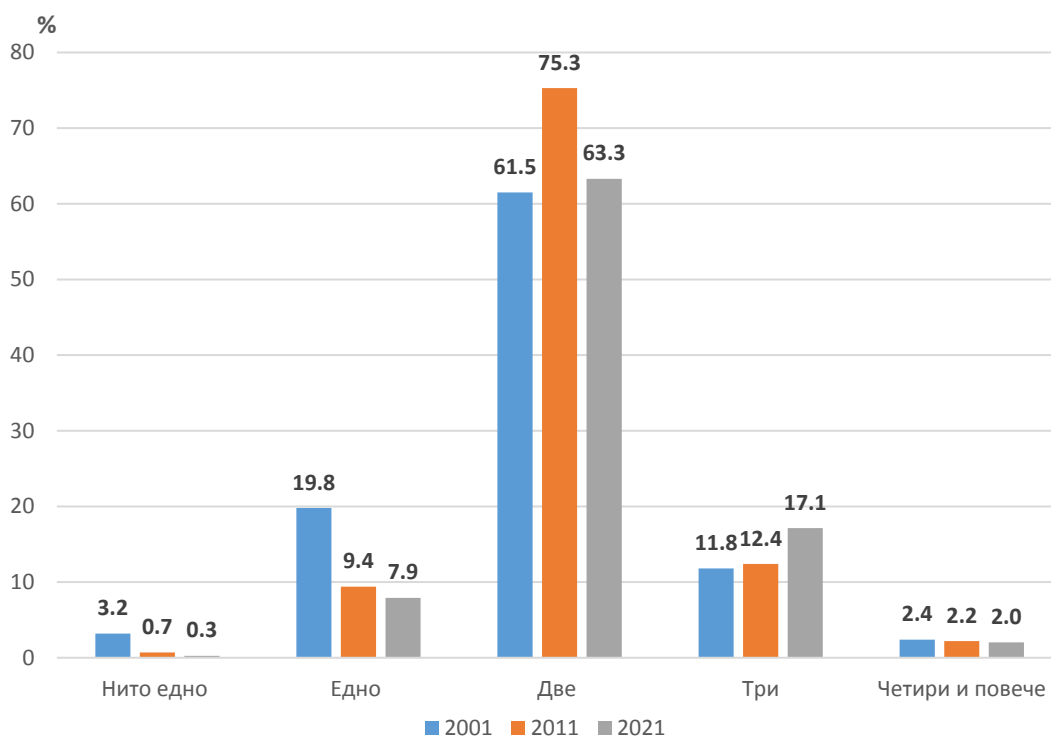
Резултатите от проучванията, провеждани през последните десетилетия, показват, че двудетният модел на семейството е предпочитаният от хората в репродуктивна възраст у нас. И през 2021 г. преобладаващата част от мъжете и жените смятат, че семейството трябва да има две деца – 63.3%. Този дял обаче е значително по-нисък в сравнение с 2011 г., когато за 75.3% от населението в изследваните възрастови групи идеалът за семейство е включвал две деца.

На второ място в разпределението е мнението, че семейството трябва да има три деца (17.1%), следвано от семейство с едно дете (7.9%). През 2021 г. 9.4% от лицата в репродуктивна възраст не могат да преценят колко деца трябва да има семейството в България. Многодетният модел на семейство с четири и повече деца е приоритет за 2.0% от хората.

Промяната в репродуктивния идеал на мъжете и жените в България през последните двадесет години е в позитивна посока, като се има предвид, че:

- увеличава се дялът на хората, според които семейството трябва да има три деца – от 11.8% през 2001 г. на 17.1% през 2021 година;
- повече от два пъти намалява дялът на мъжете и жените с идеал за семейство с едно дете – от 19.8% до 7.9%;
- значително намалява дялът на лицата, които считат, че семейството не трябва да има деца – от 3.2% до 0.3% през 2021 година.

Фиг. 1. Репродуктивни идеали през периода 2001 – 2021 година

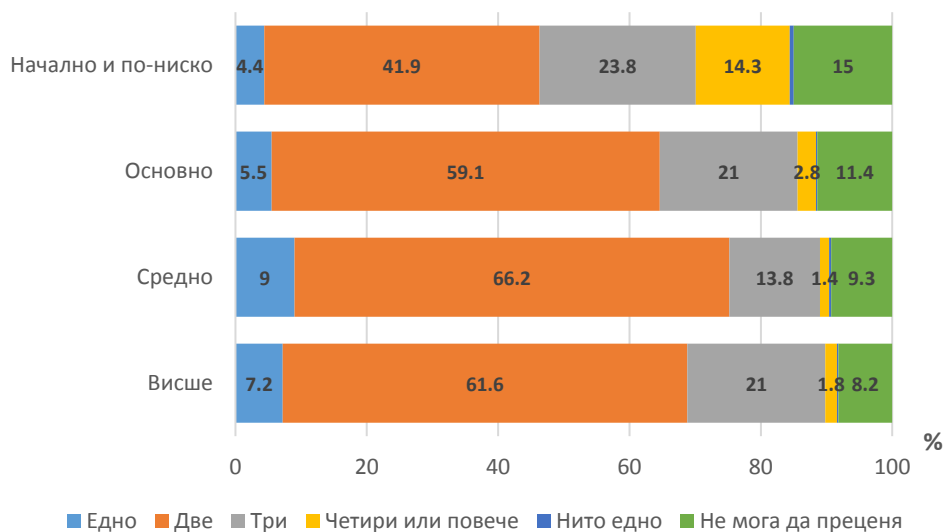

Репродуктивните идеали на мъжете и жените почти не се различават. Двудетният модел на семейството е еднакво предпочитан и от двата пола (по 63.3%). Незначителна е разликата по отношение на идеала за едно дете в семейство – 7.8% от мъжете и 8.1% от жените. Жените по-често изразяват мнение, че семейството трябва да има три деца (18.5%), докато сред мъжете по-голям е дялът на тези, които не могат да преценят колко деца трябва да има семейството (10.4%).

Възрастта на лицата не оказва съществено влияние при подредбата на идеалния брой деца. Две деца са идеалът за семейство за 62.1% от младите на възраст 15 – 29 години, за 62.9% от хората на 30 – 44 години, както и за 64.7% от тези в края на репродуктивната си възраст. Сред младите по-голям е дялът на тези, според които семейството трябва да има едно дете (9.1%), докато сред лицата над 45 години той е 6.9%. Лицата до 29-годишна възраст по-често отговарят, че не могат да преценят (11.2%) в сравнение с останалите две възрастови групи, за които този дял е съответно 8.7 и 8.9%.

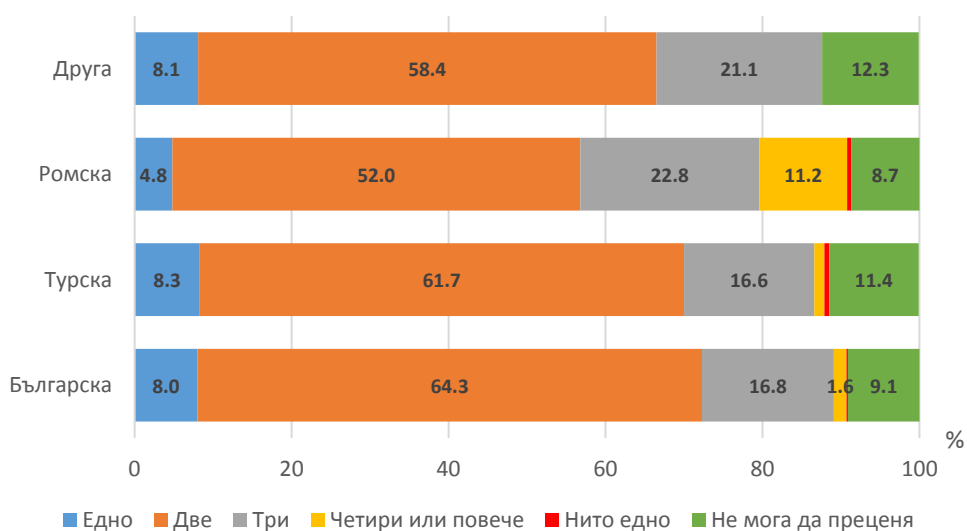
По-силно изразени са различията в репродуктивните идеали в зависимост от степента на образование, въпреки че двудетният модел на семейството е водещ във всички анализирани групи. Докато сред високообразованите лица дялът му не се различава съществено от общото за страната, то само 41.9% от лицата с начално или по-ниско образование смятат, че семейството трябва да има две деца. Сред по-ниско образованите лица по-големи са дяловете на тези, за които репродуктивният идеал е многодетно семейство. Значителни са различията по отношение на отговора „Четири и повече деца“, който е посочен от 14.3% от лицата с начално или по-ниско образование и само от 1.4% от тези със средно и 1.8% от лицата с висше образование.

Фиг. 2. Репродуктивни идеали през 2021 г. по степен на образование

Интерес представлява разпределението на лицата в зависимост от етническата им група. Водещият двудетен модел на семейство е идеал за 64.3% от самоопределилите се като българи, за представителите на турския етнос – 61.7%, и за значително по-малка част от ромите (52.0%). Относителният дял на лицата, които смятат, че семейството трябва да има едно дете, е сходен за самоопределилите се като българи (8.0%), турци (8.3%) и представителите на други етноси (8.1%). Почти два пъти по-малък е той обаче сред ромите – 4.8%. Репродуктивните идеали на ромите много по-често включват три (22.8%) и четири и повече деца (11.2%) в сравнение с останалите етноси.

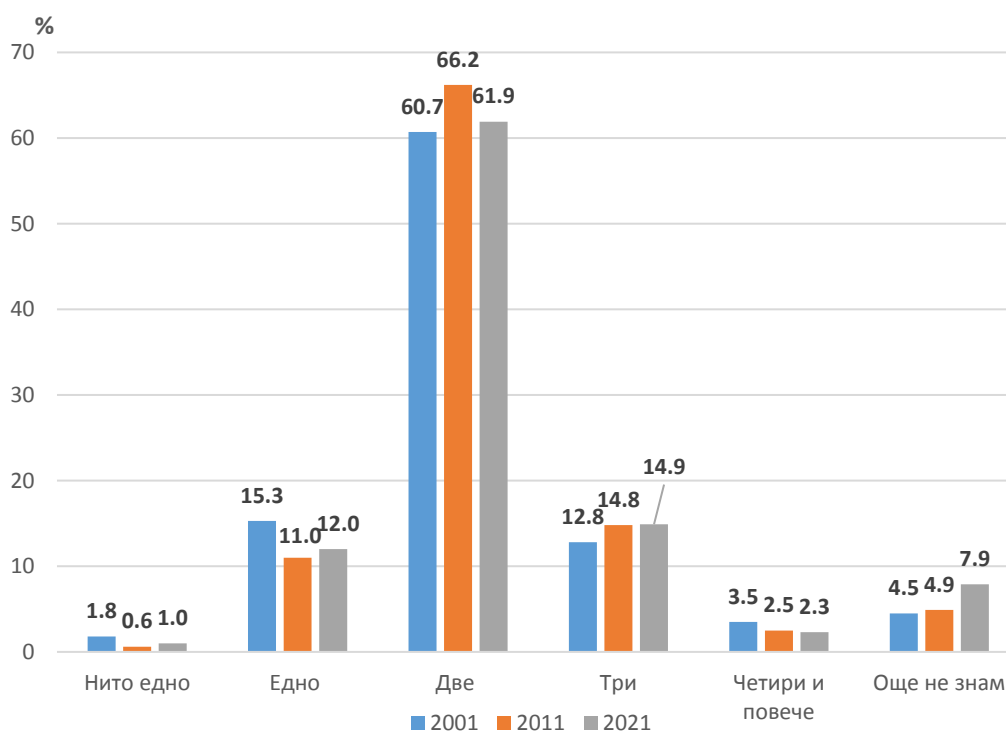
Фиг. 3. Репродуктивни идеали през 2021 г. по етнически групи

Репродуктивните нагласи са оценени посредством въпроса „Колко деца желаете/желаехте да имате през живота си?“. Резултатите от изследването показват, че в известна степен нагласите на хората повтарят идеала им за семейство. Водещо е желанието за две деца в семейството (61.9%), следвано от предпочитанието за три деца (14.9%). Еднодетният модел на семейството е желан от 12% от лицата, а многодетният, с четири и повече деца - от 2.3%. Все още не знаят колко деца биха искали да имат 7.9% от хората в репродуктивна възраст, а 1.0% са категорични, че не желаят да имат деца.

Проследявайки изменението на показателя през последните десет години, можем да отбележим известно намаление в отговора за желание за две деца (с 4.3 процентни пункта в сравнение с 2011 г.) основно за сметка на увеличението дял на лицата, които все още не могат да дадат конкретен отговор.

Фиг. 4. Репродуктивни нагласи през периода 2001 – 2021 година

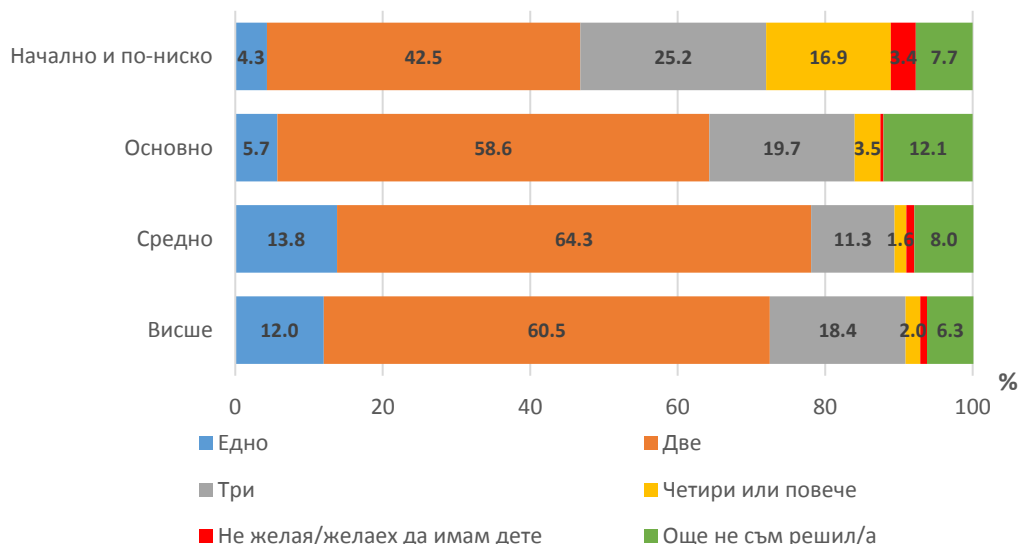

Анализът на данните показва, че няма съществени различия в репродуктивните нагласи по пол. Две деца желаят (или са желаели) да имат 61.6% от мъжете и 62.2% от жените, а едно – съответно 12.2% от мъжете и 11.7% от жените. По-голяма е разликата по отношение на предпочитанията за три деца, изразени от 13.8% от мъжете и 16.3% от жените. Мъжете по-често не могат да отговорят все още (8.6%), докато за жените този дял е 7.0%.

В зависимост от възрастта на лицата обаче се наблюдават известни различия в репродуктивните нагласи. Желаящите да имат две деца са най-малко сред най-младите (57.3%), докато сред останалите две групи този дял е 62.5% за 30 – 44 години и 64.3% сред лицата на 45 и повече години. Сред лицата на възраст 15 – 29 години по-нисък е и дялът на тези с репродуктивни нагласи за едно дете (10.6%), като с нарастването на възрастта дялът се променя на 11.6% в групата 30 – 44 години и 13.5% сред най-възрастните. Значително по-малка част от младите желаят да имат три деца (12.7%), докато сред лицата на възраст 30 – 44 години този дял е 16.8%.

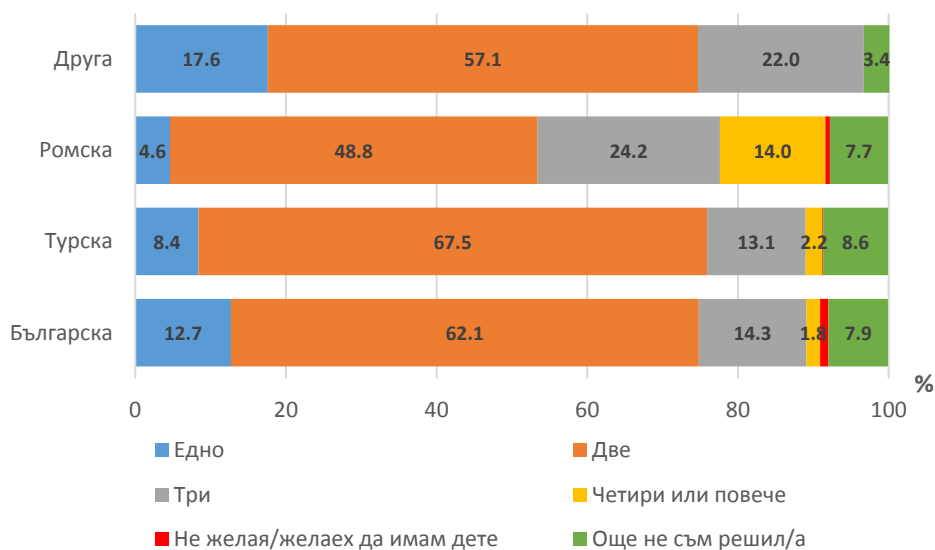
Сред младите на възраст до 29 години е най-голям дялът на тези, които още не са решили колко деца желаят да имат (16.2%). Тези резултати в голяма степен съответстват на данните от текущата демографска статистика и потвърждават тенденцията от последните години на непрекъснато отлагане на събитията, свързани с репродуктивното поведение на младите. Така през 2021 г. средната възраст на жените при раждане на първо дете е 27.5 години.

Фиг. 5. Репродуктивни нагласи през 2021 г. по степен на образование

Репродуктивните нагласи на лицата в зависимост от образованието им в голяма степен повтарят репродуктивните им идеали. Двудетният модел на семейство е предпочитан от всички анализирани групи. Но докато сред високообразованите лица дялът му е близък до общото за страната (61.9%), то само 42.5% от лицата с начално или по-ниско образование желаят/желаели да имат две деца.

Фиг. 6. Репродуктивни нагласи през 2021 г. по етнически групи

Сред нискообразованите лица по-големи са дяловете на тези, които предпочитат да имат многодетно семейство. Значителни са различията по отношение на отговора „Четири и повече

деца“, който е посочен от 16.9% от лицата с начално или по-ниско образование и само от 1.6% от тези със средно и 2.0% на лицата с висше образование. Следва да се отбележи и високият дял на лицата с висше образование, които биха искали да имат три деца (18.4%).

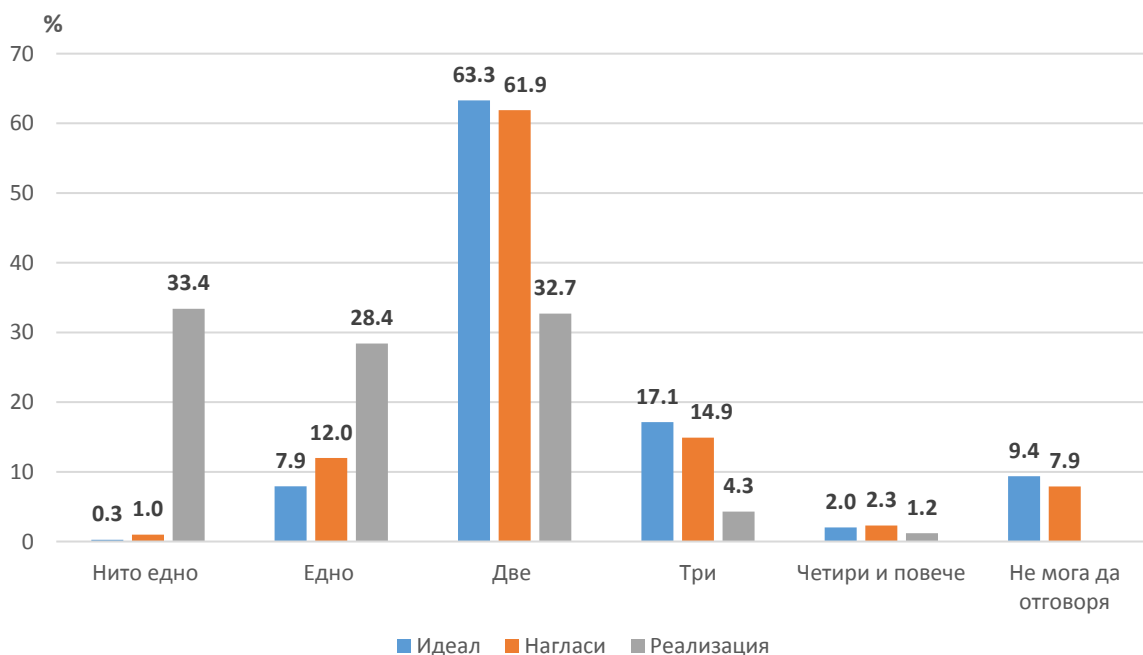
Разпределението на лицата според репродуктивните им нагласи и самоопределението им по етнос е сходно на техните идеали. Желание за две деца изразяват 62.1% от българите, повече от две трети от определените се като турци (67.5%) и по-малко от половината роми (48.8%). Сред другите етноси този дял е 57.1%.

Значителни са различията по етнос при изразено желание за едно дете. Докато при българите такава нагласа изразяват 12.7%, то за ромите това е желанието на 4.6% от лицата. Многодетният модел на семейството е най-предпочитан от ромите, 24.2% от които желаят три, а 14.0% - четири и повече деца.

Репродуктивните идеали и намерения на хората много често се различават **от фактическия брой деца** в семействата. Резултатите от изследването показват, че макар ранжирането на идеалния и желания брой деца да съвпада, има известно разминаване в относителните им дялове. Значително по-голямо е разминаването, когато сравняваме с фактическия брой деца в семейството.

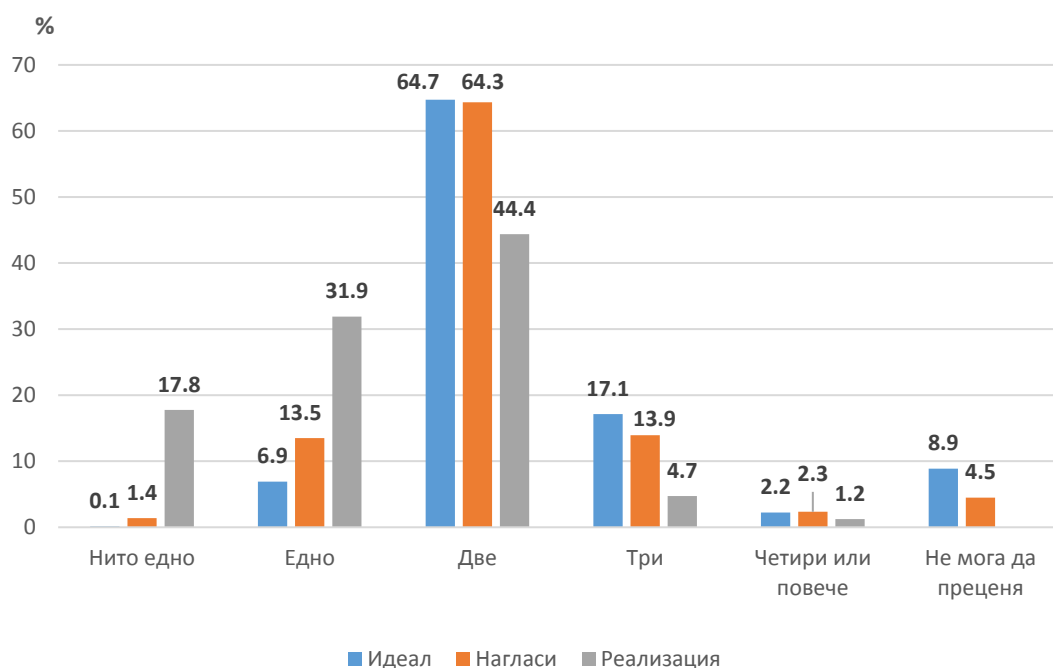
Двудетният модел е както идеалът за семейство (63.3%), така и най-желан (61.9%). Сред всички лица в репродуктивна възраст обаче само около половината са достигнали до него (32.7%). Семейство с три деца е идеалът за 17.1%, но го предпочитат по-малък дял от лицата (14.9%). Значително по-малко, само 4.3%, имат фактически три деца. Едно дете е идеалният брой за 7.9% от жените на възраст 15 – 49 години и мъжете на възраст 15 – 59 години. По-голям е този дял, когато става дума за лични намерения – 12.0%, и значително по-голям дял от лицата имат едно дете (28.4%).

Фиг. 7. Репродуктивни идеали, нагласи и фактически брой деца, 2021 година

Анализът на данните се допълва при проследяване на трите показателя само за лицата на възраст над 45 години, тъй като може да се предположи, че при тях процесът на възпроизводство вече е приключил.

Фиг. 8. Репродуктивни идеали, нагласи и тяхната реализация сред лицата на възраст 45 и повече години, 2021 година

Основните заключения са следните:

- изключително висок е дялът на лицата, които са без деца (17.8%) в сравнение с тези, които имат този идеал (0.1%) или предпочитат този модел на семейство (1.4%);
- значително по-голям е дялът на лицата, които остават с едно дете (31.9%) в сравнение с идеала за еднодетно семейство (6.9%) и желаещите едно дете (13.5%);
- идеалът (64.7%) и желанието (64.3%) за две деца в семейството, фактически не се реализират. Две деца имат 44.4% от лицата над 45-годишна възраст;
- три деца е идеал за 17.1%, репродуктивни намерения за 13.9%, но фактически е реализиран от много по-малък дял от лицата в края на репродуктивния им период, само 4.7%.

Нереализираните репродуктивни желания на лицата поставят въпроса за причините това да се случи. Данните показват, че водеща в структурата на **причините за нежелание да имат (още едно) дете** е липсата на партньор (15.5%). По-често тя е посочвана от мъже (18.4%), отколкото от жени (11.1%). На второ място са финансовите причини (14.8%), съответно за 14.3% от мъжете и 15.7% от жените. За 13.6% от мъжете и 16.4% от жените желаният брой деца е достигнат. Здравословни проблеми (лични или на партньора) е причина да нямат (още едно) дете за 4.4% от лицата в репродуктивна възраст.

1. Причина да нямате/не искате (още едно) дете, 2021 година

(%)

Причини	Общо	Пол		Възрастови групи		
		мъже	жени	15 - 29	30 - 44	45 и повече
Проблеми, свързани с Вашето здраве (репродуктивни или други)	2.9	2.4	3.7	1.1	3.8	3.4
Проблеми, свързани със здравето на съпруга(та)/партньора(ката) Ви	1.5	1.8	1.0	0.9	1.9	1.4
Причини, свързани с работата	2.3	2.1	2.6	2.4	2.8	1.7
Финансови причини	14.8	14.3	15.7	11.6	17.8	14.0
Недостатъчна жилищна и битова осигуреност	5.5	4.6	6.8	5.0	7.0	4.2
Не се чувствам готов да стана (отново) родител	5.7	4.9	6.8	10.4	5.7	2.3
Достигнали сме желан брой деца	14.7	13.6	16.4	5.0	17.3	19.0
Не желая да имам дете/повече деца	3.9	3.4	4.8	1.9	5.2	4.0
Съпругът (ата)/партньорът (ката) ми не желае дете/повече деца	1.0	0.9	1.1	0.4	1.3	1.1
Напреднала възраст	12.7	14.3	10.3	2.3	7.3	25.9
Нямам партньор	15.5	18.4	11.1	26.7	14.4	8.5
Не съм завършил/а образованието си/все още уча	5.1	4.4	6.3	18.6	0.4	0.4
Не желая да отговоря	14.4	15.1	13.3	13.6	15.2	14.1

Наблюдават се известни различия в структурата на причините в зависимост от възрастта на лицата. Сред младите, на възраст 15 – 29 години, основните причини да нямат деца са липсата на партньор (26.7%), „не съм завършил образованието си“ (18.6%) и „не се чувствам готов да стана (отново) родител“ (10.4%). Тези резултати отново потвърждават заключението, което може да се направи въз основа на показатели, изчислявани от текущата демографска статистика, за отлагане във времето на репродуктивните намерения.

Сред лицата на възраст 30 – 44 години основната причина, за да нямат (още едно) дете, е „Финансови причини“ (17.8%), а непосредствено след нея се нарежда „Достигнали сме желан брой деца“ (17.3%). Немалък е дялът и на лицата, отговорили, че нямат партньор (14.4%).

За хората в края на репродуктивната си възраст, над 45 години, основните причини са напредналата възраст (25.9%), достигнали са желан брой деца (19.0%), но и финансови причини (14.0%).

Решението човек да стане родител е избор в резултат на сложен процес на мотивация, който може да бъде повлиян от множество фактори. В по-голяма степен обаче той зависи от личните нагласи и желаня, взаимодействието с близки, роднини, приятели и колеги. В по-малка степен влияние оказва и обществената среда и държавните политики за насърчаване на

раждаемостта. Значението на тези фактори по отношение на решението да имат (още едно) дете също е изследвано в рамките на наблюдението.

Резултатите от изследването показват, че най-често влияние за вземането на решение да имат (още едно) дете оказват финансовото състояние (14.7%), наличието на подходящ партньор (14.4%) и подходящи жилищни условия (14.1%). Възможността да се споделят отговорностите с партньора в грижата за домакинството би оказала въздействие върху избора на 13.7% от лицата, а съчетаването на семейните и професионалните задължения – на 12.2%. Непокколебими в избора си са 5.3% от лицата.

2. Лични нагласи и желания, които биха повлияли на решението да имате (още едно) дете, 2021 година

(%)

Лични нагласи и желания	Общо	Пол		Възрастови групи		
		мъже	жени	15 - 29	30 - 44	45 и повече
Трябва да имам подходящ партньор	14.4	14.5	14.1	15.1	14.2	13.9
Финансовото ми състояние трябва да позволява отглеждането на дете/още едно дете	14.7	14.7	14.8	14.8	14.9	14.5
Трябва да живея/ем по-близо до роднини и/или близки	5.6	5.6	5.6	5.5	6.1	5.0
Трябва да имам възможност за съчетаване на семейните и професионалните задължения	12.2	12.1	12.4	12.3	12.4	12.0
Трябва да имам възможност да съчетавам личните си интереси и хобита с ролята на родител	8.2	8.2	8.1	8.4	8.2	7.9
С моя партньор трябва да споделяме отговорностите в грижата за домакинството	13.7	13.6	13.9	13.8	13.6	13.8
Моят/а партньор/ка и аз трябва да сме психологически подготвени да имаме дете/още едно дете	11.7	11.8	11.6	12.1	11.8	11.4
Трябва да имаме подходящи жилищни условия за отглеждане на дете/още едно дете	14.1	14.1	14.1	14.3	14.0	13.9
Нищо не би повлияло на решението ми да имам дете/още едно дете	5.3	5.3	5.4	3.5	4.8	7.6

В по-малка степен, но все пак оказват влияние мерките и държавните политики, предприемани с оглед повишаване на раждаемостта в страната. Най-често хората отговарят, че биха променили своето решение, ако се подобри качеството на здравните услуги и достъпа до тях за децата и техните родители (12.0%). Увеличаването на средствата за социално подпомагане би оказало влияние върху избора на 11.6% от лицата, а гарантираният достъп до детски ясли, градини и предучилищни форми на обучение – на 11.0%.

3. Мерки и държавни политики, които биха повлияли на решението да имате (още едно) дете, 2021 година

(%)

Мерки и държавни политики	Общо	Пол		Възрастови групи		
		мъже	жени	15 – 29	30 – 44	45 и повече
Възможност за работа при намалено/гъвкаво работно време или работа от вкъщи	8.4	7.9	9.3	9.2	8.8	7.3
Гарантиран достъп на децата до детските ясли, детските градини и предучилищните форми на обучение	11.0	10.8	11.2	11.8	11.0	10.3
Увеличаване на средствата за социално подпомагане при раждане и отглеждане на дете	11.6	11.6	11.6	11.4	11.9	11.3
Премахване на подходящата граница за получаването на семейни помощи за деца (детски добавки)	10.0	10.2	9.7	9.5	10.2	10.1
Подобряване на качеството на здравните услуги и достъпа до тях за децата и техните родители	12.0	12.0	12.0	11.7	12.5	11.6
Намаляване на данъците на родителите в зависимост от броя на децата в семейството	10.7	10.7	10.6	10.7	10.7	10.7
Облекчения при отпускането/използването на потребителско и/или жилищно кредитиране за родители	9.9	10.1	9.6	10.2	9.7	9.9
Дневни грижи за деца в училищна възраст преди и след училище и по време на училищни ваканции	9.8	9.7	10	9.8	9.9	9.7
Създаване на среда и условия за подходяща организация на свободното време на младите хора и семействата с деца	9.7	9.6	9.9	10.3	9.4	9.6
Нищо не би повлияло на решението ми да имам дете/още едно дете	6.9	7.4	6.2	5.4	5.9	9.4

Изследвайки репродуктивното поведение на мъжете и жените в България, не трябва да се ограничаваме само до въпросите, свързани с раждането на (още едно) дете. Важни са и взаимоотношенията между мъжете и жените във връзка с отглеждането на децата. Ето защо в настоящото изследване е включен модул от въпроси, които позволяват анализ на основните аспекти от ежедневните грижи и дейности, свързани с отглеждането на деца на възраст до 14 години.

Резултатите показват, че по-често майката е ангажирана с ежедневните дейности и грижи за детето (хранене, къпане, приспиване), грижи, когато е болно, или помага на детето за учебни дейности. В по-голяма степен споделени с бащата са игрите и разходките, както и ангажиментът да се подпомага (води, прибира, занимава допълнително) детето при извършването на извънучебни дейности (спорт, език, изкуство и други).

4. Грижи за децата, 2021 година¹

(%)

	Възраст на децата	
	до 14 години	0 – 3 години
Кой обичайно полага ежедневни грижи за детето (хранене, къпане, обличане, приспиване)?		
Майката	54.3	69.7
Бащата	..	-
Двамата родители	31.1	26.4
Детето го прави само	11.0	..
Кой обичайно се грижи за детето през деня, когато е болно?		
Майката	65.9	74.9
Бащата	2.4	..
Двамата родители	24.1	17.9
Кой обичайно играе с детето (игра вкъщи, разходки, развлекателни дейности)?		
Майката	35.5	43.1
Бащата	4.7	..
Двамата родители	46.6	50.1
Баба и/или дядо	2.8	..
Кой обичайно помага на детето за учебни дейности (домашна работа, усвояване на нови умения, знания)?		
Майката	47.5	52.3
Бащата	3.2	..
Двамата родители	39.1	42.3
Баба и/или дядо	2.5	..
Кой обичайно подпомага (води, прибира, занимава допълнително) детето при извършването на извънучебни дейности (спорт, език, изкуство и други)?		
Майката	35.8	42.9
Бащата	9.5	6.7
Двамата родители	41.6	46.0
Баба и/или дядо	5.2	..

„..“ - оценките не се публикуват.

¹ При разпространение на данните се прилагат следните правила:

- Оценките не се публикуват, ако се основават на по-малко от 20 случая реално анкетирани лица или относителният дял на неотговорилите надвишава 50%;
- Оценките се публикуват със забележка, ако се основават на 20 до 49 случая реално анкетирани лица или относителният дял на неотговорилите е над 20% и е по-малък или равен на 50%;
- Оценките се публикуват, ако се основават на над 50 случая на реално анкетирани лица или относителният дял на неотговорилите не надвишава 20%.